

Monika Wróblewska

Uniwersytet w Białymstoku, E-MAIL: monika.wroblewska3@wp.pl

Pomyśl siebie...
Profesor Marii Dudzikowej
realizowanie koncepcji rozwoju własnej osoby

STRESZCZENIE

Prezentowany artykuł dotyczy analizy koncepcji rozwoju własnej osoby dokonanej przez Marię Dudzikową (1985) oraz jej autorskiego opracowania problematyki kompetencji autokreacyjnych (Dudzikowa, 1993, 1994, 2007). Mechanizm autokreacji zakłada, iż człowiek jest kreatorem siebie samego, a przestrzeń autokreacji stanowi nowy sposób doświadczania świata i własnego w nim miejsca. W opracowaniu dokonano analizy uwarunkowań procesu tworzenia samego siebie oraz struktury procesu autokreacji a także udziału w nim zachowań transgresyjnych. Według koncepcji Józefa Kozieleckiego (1985, 1987, 2001, 2007) mechanizm tworzenia Ja może być realizowany poprzez działania transgresyjne zwane autotransgresją, samorozwojem lub tworzeniem osobowości według własnego projektu. Transgresja wiąże się z urzeczywistnianiem projektowanych wizji rzeczywistości, potencjalnych stanów rzeczy i koncepcji Ja. W końcowej części artykułu dokonano oceny możliwości rozwoju kompetencji autokreacyjnych w procesie edukacji (także akademickiej), rozumianego jako wyzwalający, emancypacyjny i sprzyjającego rozwojowi.

SŁOWA KLUCZOWE: autokreacja, samokształtowanie, transgresja, kompetencje autokreacyjne

Wprowadzenie

Motyw **samourzeczywistniania** indywidualnego potencjału był naczelnym motywem regulującym funkcjonowanie i rozwój jednostki (Fromm, 1989; Obuchowski, 1985, 1993; Pietrasiński, 2008). Szczególnie znaczący dorobek w zakresie rozwijania idei humanistycznych wiąże się z pracami Abrahama Masłowa (2004). Masłow powiązał pojęcie **samorealizacji** z koncepcją zdrowia psychicznego, teorią potrzeb oraz ideą **twórczego rozwoju**. Uznał, że dążenie do samorealizacji, oparte na **motywacji wzrostu**, stanowi atrybut zdrowej, twórczo rozwijającej się osobowości. Samorealizacja to proces aktualizowania potencjalnych zdolności człowieka i osiągnięcia w toku tego procesu poczucia zadowolenia. Według Masłowa proces zdrowego rozwoju

to niekończący się ciąg sytuacji wolnego wyboru, wobec których jednostka staje przez całe życie:

Nigdy nie zrozumiemy ludzkiego życia, jeśli nie weźmiemy pod uwagę jego najwyższych dążeń. Rozwój, samorealizacja, dążenie do zdrowia, poszukiwanie tożsamości i autonomii, tęsknota za doskonałością muszą być bezwarunkowo przyjęte jako rozpowszechnione, a być może powszechne dążenia ludzkie (Maslow, 1990, s. 13).

Na potrzeby prezentowanego opracowania chciałabym podjąć analizę koncepcji rozwoju własnej osoby dokonanej przez Marię Dudzikową oraz jej autorskiego opracowania problematyki kompetencji autokreacyjnych. Oba obszary stanowią problematykę zarówno fascynującą poznawczo, jak również niezwykle angażującą emocjonalnie i doniosłą społecznie, która obejmuje wiele zjawisk związanych z istotą, nabywaniem i warunkami złożonego i wielowymiarowego procesu tworzenia i „czynienia świata bardziej zrozumiałym”.

Autokreacja, samokształtowanie i praca nad sobą

Najważniejszy w naszym spotkaniu jesteś Ty, który właśnie poszukujesz wartości, sensu życia lub... przewartościowujesz to, co dotąd uważałeś za słuszne. Namysł jest więc potrzebny, bo od Twego systemu wartości będzie zależało, czy wybierając orientację MIEĆ, staniesz się Wędrującą Kukłą, która nie ma potrzeby, ochoty ani siły kształtować siebie samej (...) czy też wybierzesz dla siebie człowieczą dola Humanity i będziesz się trudził tworzeniem samego siebie i świata, w którym żyjesz zgodnie z orientacją BYĆ, chociaż niektórzy okrzyczą Cię... donkiszotem (Dudzikowa, 1985, s. 105).

U podłoża rozwoju osobowości istnieją dwa procesy osobotwórcze: **socjalizacja** i **personalizacja**. Pierwszy z nich odnosi się do tego, jak jednostka staje się członkiem grupy społecznej i uczestnikiem jej kultury, drugi natomiast wyjaśnia, w jaki sposób jednostka odnosi się w sposób wybiórczy i zróżnicowany do wymogów, które stawia jej społeczeństwo i kultura, uruchamiając wewnętrzne struktury poznawcze i emocjonalne, dokonuje wyborów w określonych warunkach społeczno-kulturowych i w ten sposób nadaje własnemu życiu niepowtarzalny przebieg (Muszyński, 2002, s. 174). Mechanizmy personalizacyjne stanowią źródło i sposoby podejmowania wysiłku intencjonalnego kreowania siebie i swojego życia. Heliodor Muszyński wyróżnia cztery mechanizmy personalizacyjne: transakcji z okolicznościami życia, stawiania przed sobą i realizacji zadań życiowych, poszukiwania i adaptacji wzorów osobowych oraz autokreacji (2002, s. 147–179). Interesujący dla potrzeb

niniejszego opracowania mechanizm **autokreacji** zakłada, iż człowiek jest **kreatorem** siebie samego. Kreacja autonomicznego „ja” dokonuje się w procesie konfrontowania obrazu siebie samego z doświadczeniami życiowymi, własną aktywnością, komunikatami otoczenia oraz osobistymi obserwacjami siebie samego (s. 177). Osoba może chcieć – lub nie – dokonywać w sobie i otoczeniu zmian w zależności od tego, jaką koncepcję życia przyjmuje. Zdaniem Marii Dudzikowej, są takie koncepcje życia, które ograniczają możliwość tworzenia samego siebie. Są i takie, które jako odwrotność pierwszych, wymagają od formułowania i stawiania przed samym sobą takich zadań, w toku realizacji których, rozwijając swój potencjał, będziemy tworzyć siebie i współtworzyć otaczający świat zgodnie z wyobrażonym kształtem (Dudzikowa 2007, s. 324–325). Maria Dudzikowa w książce *O trudnej sztuce tworzenia samego siebie* pisze:

Pytasz niekiedy siebie: kim jestem? Czego chcę od życia? I ja siebie pytam (...) Zastanawiasz się: co to znaczy udane życie? I ja ciągle poszukuję na to odpowiedzi. Wieczne zadowolenie z samego siebie, czy ciągła niezgoda na własne błędy i poszukiwanie ich przyczyn? Być tylko stróżem i sędzią samego siebie? A może kształtować siebie w sposób systematyczny, według ułożonego przez siebie planu i programu, próbując urzeczywistnić idealną wizję siebie samego?” (1985, s. 18).

Te pytania towarzyszą ustalaniu tożsamości jednostkowej, w której wyróżnia się dwa elementy: 1. Postrzeganie podobieństwa cech własnej osoby, w różnych okresach, to jest postrzeganie własnej kontynuacji, ciągłości zespołu cech określających własną osobę w czasie i przestrzeni, 2. Poczucie jedności i odrębności od innych, poczucie bycia kim innym i tym samym (Dudzikowa, 2007, s. 311). W swoim opracowaniu Maria Dudzikowa dokonuje siedmiu spotkań, z których czwarte w kolejności dotyczy możliwości tworzenia samego siebie i wychodzenia poza własną biografię, a w spotkaniu piątym wyjaśnia istotę tworzenia siebie. Przy pisaniu książki, którą traktuje **jako spotkanie**, towarzyszy autorce inna książka, o której mówi, że jest piękna, mądra i dobra – **jak osoba, z którą nie możemy się rozstać**. Ukazuje ona pracę jako najważniejszy czynnik autokreacji. Autorka wybiera spośród wielu myśli – dwie, które są najbardziej istotne: 1. Osoba może stać się **własnym dziełem**, ponieważ posiada możliwość kształtowania obrazu Ja; 2. Najważniejszym czynnikiem autokreacji jest **podejmowanie zadań** koncentrujących nasze myśli i działania na określonej **pracy**. Wynikiem tej pracy powinny być wytwory społecznie użyteczne, wzbogacające świat dzieł ludzkich o nowe dobra. W toku takiej pracy zachodzą zawsze istotne zmiany w naszej osobowości i w tym sensie praca stworzyła, stwarza i stwarzać będzie człowieka (Dudzikowa, 1985, s. 353).

Uwarunkowania procesu tworzenia samego siebie

Tworzenie samego siebie jest działaniem skierowanym na siebie samego z myślą **dokonywania zmian** w sobie samym, będących **rozwojem**¹. Maria Dudzikowa przyznaje, że bliska jej naturze jest myśl poety, Jana Twardowskiego: „to co ciasne – przestrasza, to co wąskie – kaleczy; to co małe – podejrznie” (Dudzikowa, 1985, s. 330). *Pomyśl siebie... Minieseje dla wychowawcy klasy* – to zbiór 21 miniesejów, po przeczytaniu których nauczyciel-wychowawca – mimo codzienności wypełnionej licznymi troskami i obowiązkami – zapragnie być refleksyjnym praktykiem. Za jedną z głównych zasad samowychowania i samokształcenia jest „żarliwa cierpliwość” do samego siebie. Nie należy szukać schronienia w biernym oczekiwaniu: „KOMU W DROGĘ, TEMU TERAZI!” (s. 369). Trudna sztuka tworzenia samego siebie, jak każda sztuka, rodzi się z **oporu**, który można pokonać tylko pracą. Kto o tym zapomni, ten się „zadławi własnym chciejstwem” (s. 347). Maria Dudzikowa woła za Melchiorem Wańkowiczem:

Obejdźcie każdą pułapkę chciejstwa! Chciejstwo to taki rodzaj pobożnego życzenia i jest tak szeroko rozlane po świecie jak szeroko rozlane są ludzkie tęsknoty. Im większa bezsia, tym większe chciejstwo. Powoduje ono wyolbrzymienie szczegółu i nieobejmowanie całości. Chciejstwo także deformuje widzenie szczegółów, zawęża obserwacje tylko do tego punktu, który nas interesuje, nie pozwala spojrzeć w oczy prawdzie, którą niosą zmienione warunki (Dudzikowa, 2007, s. 302).

Każdy, kto decyduje się na trud tworzenia siebie samego, sam opracowuje właściwe sposoby unikania pułapek chciejstwa. Inaczej nie byłoby to **samodoskonalenie**. Ale im bardziej ukształtowane kompetencje autokreacyjne, tym ta praca nad sobą staje się faktem i daje lepsze rezultaty (s. 303). Proces tworzenia samego siebie obejmuje sekwencje zachowań wzajemnie powiązanych i warunkujących się, tworzących tym samym pewną strukturę, której każdy element jest jednakowo ważny i ma znaczenie tylko w powiązaniu z pozostałymi. Tworzenie samego siebie – zdaniem Marii Dudzikowej – to trudna sztuka formułowania i stawiania przed sobą zadań dalekich i kon-

1 Termin „zmiana” czy ściślej „świadome dokonywanie zmian w osobowości” (zmian o charakterze kreatywnym, optymalizującym, minimalizującym oraz korekcyjnym), łączy pojęcie wychowania (kształtowania kogoś) i samokształtowania (kształtowania siebie). Jeśli jednak bez wychowawcy – w szerokim tego słowa znaczeniu, a więc osoby, która żywi w stosunku do innych jednostek zamierzenia dotyczące wywoływania względnie trwałych zmian w osobowości oraz podejmuje w tym celu w toku interakcji odpowiednie działania – nie ma wychowania – to w samokształtowaniu – jednostka spełnia w stosunku do siebie rolę wychowawcy i wychowanka (Dudzikowa, 2007, s. 290–291).

sekwentna ich realizacja, przy czym zdania te stanowią system antycypowanych, pożądanych przez jednostkę stanów dotyczących własnej osoby, powiązanej z całością jej dążeń życiowych. Tworzenie samego siebie wymaga większej **dojrzałości** i większego wysiłku intelektualnego, wolicjonalnego, emocjonalnego, większego znacznie trudu i zaangażowania, aniżeli bycie wychowywanym i nauczanym przez kogo innego (s. 368). Maria Dudzikowa dosyć wyraźnie podkreśla istotny aspekt samodoskonalenia, pisząc: „tworzenie samego siebie zachodzi tylko wtedy, gdy cele i sposoby ich osiągnięcia nie są wyznaczone przez kogoś innego, ale jednostka sama, z własnej woli planuje własny rozwój i kieruje nim dążąc do zamierzonej przez siebie, jakości własnego życia, której to, jakoś wynika z przyjętej przez nią ogólnej koncepcji świata i swojego w nim miejsca” (1985, s. 241). Odnosząc się do kategorii samowychowania, Maria Dudzikowa zwraca uwagę na fakt, że

Wychodzi się np. z założenia, że samowychowanie towarzyszy automatycznie każdemu procesowi wychowania, o ile traktuje się w nim wychowanka nie tylko jako obiekt zabiegów, ale i jako podmiot. Niektórzy zaś w ogóle mówią o *nieświadomym samowychowaniu*, a więc o spontanicznym kształtowaniu się osobowości jako ubocznym efekcie działań skierowanych przez jednostkę *bez myśli o własnym rozwoju* na świat zewnętrzny (1993a, s. 7).

Udział działań transgresyjnych w autokreacji

Koncepcja Józefa Kozieleckiego (1987, 2001), prezentująca psychologiczne ujęcie człowieka jako istoty transgresyjnej, ukazuje działania prowadzące do osiągnięcia coraz wyższego poziomu własnego rozwoju i aktywności. Transgresje to czynności **innowacyjne** i **twórcze**. Pozwalają człowiekowi wychodzić poza granice dotychczasowego funkcjonowania, a więc zdobywać nowe obszary działania lub tworzyć nowe wartości. Dzięki transgresji jednostka podejmuje nie tylko działania zmierzające do zmiany świata, ale również dąży do zmiany samego siebie. Transgresja wiąże się z urzeczywistnianiem projektowanych wizji rzeczywistości, potencjalnych stanów rzeczy i możliwych Ja. Według Kozieleckiego podejmowanie działań autokreacyjnych na drodze transgresji pozwala na przechodzenie od stanu niedoskonałości do ciągłego doskonalenia siebie. Transgresje kształtują biografie jednostek, dzieje instytucji, historię narodu i kultury (Kozielecki, 2004, s. 135). W rozumieniu Kozieleckiego człowiek jako istota transgresyjna *homo transgressivus* ma zdolność przekraczania granic materialnych, społecznych i symbolicznych. Autor wyróżnia cztery kierunki działań transgresyjnych: 1) **działania autokreacyjne** – skoncentrowane na samorozwoju i samorealizacji swych możliwości; 2) **działania twórcze** – polegające na tworzeniu nowych, niekonwencjonal-

nych konstrukcji myślowych i wyobrażeniowych; 3) **działania skierowane na ludzi** – mające na celu poszerzenie zakresu wolności osobistej, a także zdobywanie władzy i kontrolowanie innych; 4) **działania praktyczne**, których celem jest zwiększenie produkcji dóbr materialnych (Kozielecki, 2001).

Mechanizm tworzenia samego siebie poprzez działania transgresyjne.

Transgresje autokreacyjne

Główną rolę w motywowaniu jednostki do działań przekraczających jej własne możliwości odgrywa potrzeba **hubrystyczna**. W jej skład wchodzi różne pozytywne emocje, takie jak nadzieja, radość lub pycha, ale przede wszystkim mechanizmy autowaloryzacji, samoprezentacji i podnoszenia własnych kompetencji, które mają służyć ciągłemu potwierdzaniu i wzrostowi własnej wartości osoby (Kozielecki, 2001). Świadomość ryzyka i odpowiedzialności za przyszłe rezultaty dokonywanych wyborów mogą skłonić jednostkę do działań o charakterze ochronnym w danym kontekście znaczeniowym (**transgresja jako „alienacja Ja”**) bądź też do działań otwartych, inicjujących nowe możliwości i sprzyjających przekraczaniu ograniczeń (**transgresja jako „syntonizacja Ja”**). Przekraczanie własnych ograniczeń i słabości jest ważnym czynnikiem rzutującym na zakres i jakość podmiotowego samopoznania, samooceny i samoakceptacji. Stanowi psychologiczne podłoże gotowości do twórczego i samorealizacyjnego działania². Transgresja prowadząca do **syntonizacji Ja** otwiera podmiot na nowy kontekst. Skłania do refleksji przewartościowej własny świat znaczeń i sensów (logos), przyjęcia nowej perspektywy widzenia i rozumienia istotnych spraw. Prowadzi to do wewnętrznej przemiany podmiotu, warunkującej przyjęcie nowego rozumienia wartości (bądź przyjęcia nowej wartości) i ukierunkowanie na nią nowego (zmodyfikowanego) działania (Kozielecki, 1987, s. 261–275).

Działania sokratejskie („ku sobie”), zwane autokreacją, autotransgresją, samorozwojem lub tworzeniem osobowości według własnego projektu, polegają na tym, że jednostka stara się samodzielnie rozwinąć swój charakter, zwiększyć siłę woli, czy nauczyć się kontrolować swoje stany emocjonalne (Kozielecki, 1983). Każde wyjście „poza” i transgresja pozytywna prowadząca do zrealizowania wyznaczonego celu, jest krokiem rozwojowym. **Transgresja osobista**, w której mają pojawić się zupełnie nowe, dotychczas nieznanne możliwości indywidualnego funkcjonowania jednostki przy wprowadzaniu

2 Podjęcie decyzji o wyborze działania nie tyle kończy proces, ile zaczyna nowy. Podjęcie decyzji jest pewnym zobowiązaniem, połączonym z osobistą odpowiedzialnością. Człowiek staje się świadom ponoszenia konsekwencji za uruchomiony program swojego rozwoju (Kozielecki, 1987, s. 261–275).

zmian w jakiejś sferze, w tym przypadku przy transgresji twórczej. Zmiany są przede wszystkim ważne i wartościowe z punktu widzenia danej osoby, a także służące jej lepszemu funkcjonowaniu. Tendencję do ciągłego doskonalenia siebie autor teorii psychotransgresjonizmu opisuje w następujący sposób:

Jeśli jednostka wczoraj zbudowała sprawne urządzenie techniczne, to jutro będzie chciała skonstruować urządzenie jeszcze efektywniejsze, o wyższych parametrach, bardziej kunsztowne. Taka drabina perfekcji nie ma końca. W tym wypadku o sukcesie lub niepowodzeniu nie decydują w zasadzie opinie innych, ale własne aspiracje i wewnętrzne standardy mistrzostwa. Standardy te są często tak wysokie, tak prometejskie, że sprostanie im okazuje się nierealne (Kozielecki, 1997, s. 121).

Kozielecki zwraca uwagę na zjawisko zwane „paradoksem transgresji” (1983). Występuje ono wówczas, gdy działanie transgresyjne kończy się powodzeniem. Jednostka osiąga zamierzony wynik końcowy, który jest społecznie wartościowy, mimo to reakcja na ten wynik spełnienia jest niekorzystna. Sukces staje się osobistą klęską. Biografie uczonych, innowatorów i reformatorów życia społecznego dostarczają przykładów takich reakcji otoczenia. Mimo występowania skutków niezamierzonych, które w wielu przypadkach są niekorzystne dla podmiotu, człowiek często podejmuje działania transgresyjne. Wyjście poza dotychczasowy stan rzeczy, rozbudowa swojego „ja”, jest tak wartościowe, że kompensuje ryzyko niepowodzenia. Prawdopodobnie w pewnych przypadkach jednostka podejmuje działania typu „poza” nie dlatego, że ma nadzieję, iż osiągnie wartościowy wynik, ale dlatego, że samo wykonywanie czynności transgresyjnych daje satysfakcję. Proces przekraczania granic – niezależnie od wyniku końcowego – jest wartościowy.

Pomyśl siebie... Stań się na nowo

Autokreacja jest świadomym zaangażowaniem we własny rozwój. Tworzenie samego siebie – zdaniem Marii Dudzikowej – jest działaniem skierowanym na siebie samego z myślą dokonywania zmian w sobie samym, będącym rozwojem. Można patrzeć na swoje życie, aktualną działalność w kategoriach zaspokajania doraźnych potrzeb bądź w kategoriach realizowania perspektywicznych zamierzeń. Traktując siebie jako projekt do zrealizowania człowiek musi przekroczyć koło czasu teraźniejszego. Musi on zostać swoim własnym dziełem, a więc potraktować siebie zarazem jako tworzywo, z którego ma powstawać dzieło, jak i jego twórca (Dudzikowa, 1985, s. 327). Mechanizm autokreacji zakłada, iż człowiek jest kreatorem siebie samego. Kreacja auto-

nomicznego „ja” dokonuje się w procesie konfrontowania obrazu siebie samego z doświadczeniami życiowymi, własną aktywnością, komunikatami otoczenia oraz osobistymi obserwacjami siebie samego (2002, s. 177). Według Marii Dudzikowej kompetencja autokreacyjna jest to „struktura poznawcza złożona z określonych **zdolności**, zasilanych **wiedzą i doświadczeniami**, zbudowana na zespole **przekonań** (dyrektywnych i normatywnych), iż za pomocą tych zdolności warto i można w danym kontekście sytuacji własnej – inicjować i realizować skutecznie zadania – w celu osiągnięcia we własnej osobowości i zachowaniach zmian, zgodnych z pożądanymi przez siebie standardami”. Przekonania **normatywne** wyznaczają odpowiednie wartości – cele autokreacji jednostki (pożądane przez nią względnie stałe stany własnej osoby) – powiązane relacją podrzędności instrumentalnej z całością jej dążeń życiowych, wynikających z przyjętej ogólnej koncepcji świata i własnego w nim miejsca. Przekonania **dyrektywne** wskazują sposób realizacji wartości przy pomocy różnego rodzaju czynności i działań, stanowiących taką całość, której elementy powiązane są ze sobą w określony sposób. Czynności i działania przebiegają w czasie, mają określony kierunek i przebieg, stany następne są wyznaczone lub współwyznaczone przez stany poprzednie (Dudzikowa, 1994, s. 206). Należy podkreślić, że Maria Dudzikowa uporządkowała rozważania wielu autorów zajmujących się kompetencjami. Po dokonaniu analizy przyjęła, że są one kategorią: 1. **podmiotową** (dotyczą określonej osoby bądź grupy osób, mają określony zakres treściowy oraz są wobec kogoś manifestowane); 2. **społeczną** (ich nabywanie odbywa się w konkretnym układzie sytuacji typowych dla zróżnicowanych środowisk, w których odbywa się socjalizacja jednostki); 3. **rozwojową** (rozwój jednostki polega na aktywnej reorganizacji i integracji rozmaitych kompetencji nabytych w przebiegu życia, a większość nabytych kompetencji zawiera w sobie potencjalną zdolność do generowania w sposób twórczy nowych zachowań); 4. **dynamiczną** (rozwój kompetencji polega na restrukturalizacji, doskonaleniu wcześniej nabytych kompetencji i wzajemnym powiązaniu między nimi). Kompetencje autokreacyjne stanowią podstawę funkcjonowania człowieka jako bytu jednostkowego i społecznego, bowiem wchodzą w dynamiczne związki z koncepcją własnej tożsamości w rozwoju w procesie „stawania się”. Aktywność autokreacyjna (samokształtowania) – to inicjowanie i realizowanie przez jednostkę zadań w celu osiągnięcia we własnej osobowości i zachowaniach zmian zgodnych z pożądanymi przez tę jednostkę standardami (Dudzikowa, 1994, s. 200).

Struktura procesu autokreacji

Maria Dudzikowa (2002) w strukturze procesu autokreacji (samokształtowania) wymienia cztery fazy. Faza **pierwsza** nazwana „poznawczo-oceniającą” obejmuje te procesy psychiczne i czynności jednostki, w wyniku których **uświadomi** ona sobie **zależność** między oceną własnej sytuacji a posiadaniem przez siebie lub brakiem pewnych właściwości emocjonalno-dążeńiowych i/lub intelektualno-sprawnościowych, a także dojdzie do konkluzji stwierdzającej potrzebę lub brak potrzeby zmiany istniejącego stanu rzeczy. Jeżeli osoba odczuje, że wprowadzenie zmian jest dla niej niezbędne lub wartościowe ze względu na nadane im przez siebie znaczenie, przechodzi do fazy **drugiej**. Faza ta, nazwana umownie „konceptualizacją”, obejmuje te procesy psychiczne i czynności, które prowadzą do stopniowego konkretyzowania standardów własnego ja, opisujących pożądane przez nią właściwości własnej osoby oraz orientacja co do prawdopodobieństwa ich osiągnięcia. Jeżeli ten cel wydaje się możliwy do realizacji, zaczyna się faza **trzecia** „realizacyjna”. Składa się na nią sformułowanie przez jednostkę zadań oraz programu wprowadzania zmian i zachowań, określania środków i warunków, podjęcie działalności zadaniowej, kontrolowanie efektów z dokonywaniem niezbędnych korekt podnoszących skuteczność działania. W fazie **czwartej**, „sprawdzająco-oceniającej”, jednostka podejmuje czynności końcowe, stwierdzające stopień zgodności standardów własnego ja z osiągniętymi w wyniku własnego działania oraz dokonuje oceny skutków, jakie pociągnęło za sobą wprowadzanie zmian do własnej osobowości i zachowań. W razie rozbieżności może wrócić do poprzednich faz w celu dokonania zmiany bądź cykl uznać za zakończony. Dany cykl zamyka się do czasu kolejnej konkluzji jednostki stwierdzającej potrzebę zmiany istniejącego stanu rzeczy, rozpoczynającej kolejny cykl (Dudzikowa, 2002, s. 291–292). Warto w tym miejscu podkreślić **interesujący** i – co najważniejsze – **najbardziej wartościowy** – **twórczy** i **heurystyczny** charakter procesu autokreacji. Istnieje bowiem wiele czynników osobowościowych i środowiskowych, które różnicują przebieg procesu samokształtowania mogącego przybierać różne wersje. Ponadto jednostka w trakcie trwania procesu pracy nad sobą aktualizuje na bieżąco dane o sobie i o świecie, posługując się bardziej lub mniej świadomie i intuicyjnie rozmaitymi regułami heurystyki. Struktura kompetencji autokreacyjnych składa się z czterech grup kompetencji bardziej szczegółowych, mających w sumie dwanaście elementów jeszcze bardziej uszczegółowionych. W ramach kompetencji autokreacyjnych jednostka posiada zdolność do **poznawczo-oceniających** zachowań, które wyrażają się m.in. umiejętnością dokonania analizy własnej sytuacji z punktu widzenia skuteczności osiągnięcia cenionych przez siebie

wartości, bliższych i dalszych celów życiowych, planów i zadań o różnym zasięgu czasowym oraz zdolność uznania stanu rzeczy za niezadowolający ze względu na stwierdzenie u siebie niektórych cech lub ich brak. Osoba posiada zdolność do **konceptualizacji stanów „ja”**, co oznacza, że potrafi konkretyzować standardy własnego „ja”, opisujące pożądane przez siebie właściwości oraz umiejętność analizy stopnia prawdopodobieństwa, czy osiągnięcie standardów własnego „ja” jest możliwe. Jest zdolna do przeżywania motywacji dokonywania zmian zgodnych z przyjętymi przez siebie standardami³ oraz podejmowania ostatecznej decyzji. Jednostka posiada zdolność do **realizacji standardów własnego „ja”**, co oznacza umiejętność formułowania zadań (celów operacyjnych) oraz programu wprowadzania zmian do własnej osobowości i zachowań, określania środków i warunków. Potrafi podjąć działalność zadaniową, a więc realizację celów operacyjnych poprzez rozmaite formy aktywności i jest zdolna do sprawdzania na bieżąco wyników własnego działania, czyli realizacji celów operacyjnych oraz dokonywania niezbędnych korekt. W ramach kompetencji autokreacyjnych jednostka posiada zdolność do **zachowań sprawdzająco-oceniających** rezultaty działań autokreacyjnych. Ma zatem umiejętność stwierdzenia stopnia zgodności standardów własnego „ja” z osiągniętymi w wyniku własnego działania, a także umie dokonywać oceny skutków, jakie pociągnęło za sobą wprowadzanie zmian. W rezultacie posiadanych kompetencji podejmowania procesu autokreacyjnego jednostka potrafi ustalić ocenę generalną i podejmować decyzję dotyczącą powtórzenia którejś z czynności, bądź uznać cykl autokreacyjny za ukończony ze względu na stopień osiągnięcia celów (Dudzikowa, 1993a, s. 18–34; 1994, s. 208–209).

Kompetencje autokreacyjne w procesie edukacji

Aby jednostka podjęła aktywny wysiłek maksymalizowania osobowego rozwoju niezbędne są kompetencje autokreacyjne, w których kształtowaniu może pomóc szkoła wyższa, jeśli zechce ona traktować edukację jako proces **wyzwalający, emancypacyjny, sprzyjający przekraczaniu** narzuconych przez system społeczny ograniczeń rozwojowych. Nabywanie kompetencji autokreacyjnych może odbywać się w warunkach **sprzyjających emancypacji**, ona bowiem bez względu na to, kto i w jakich warunkach, okolicznościach

3 Maria Dudzikowa posługuje się terminem „standard”, który – jak stwierdza autorka – w porównaniu z takimi, jak „wzór osobowościowy”, „ideał osobowy”, „model”, wokół których toczy się dyskusja co do ich pojemności – daje duże możliwości wyłonienia, opisu i wyjaśnienia większej liczby typów i rodzajów praktyk samokształtowania, właśnie ze względu na cechy formalne i merytoryczne przyjętego przez jednostkę standardu (Dudzikowa, 2007, s. 289).

ją podejmuje, jest poszukiwaniem możliwości wyzwania się z wcześniej stwarzanego i zaakceptowanego świata. Wartością jest więc otwieranie się na nowe znaczenia, a przy tym wypowiedzanie się we własnym imieniu i nowy sposób doświadczania świata (Dudzikowa, 1994, s. 209, za: Kwaśnica, 1990). Warto podkreślić, iż Maria Dudzikowa podjęła analizę warunków i możliwości nabycia kompetencji autokreacyjnych w toku studiów pedagogicznych. Dzieląc się wątpliwościami, poczyniła refleksję na temat **barier i utraconych szans** młodzieży zaangażowania się we własny rozwój na niższych szczeblach edukacji. Edukacja we współczesnej szkole nie sprzyja kształtowaniu się jednostki o szerokich horyzontach, twórczym, innowacyjnym umyśle, bogatym życiu wewnętrznym, rozumiejącej świat i siebie samą, posiadającej poczucie kontroli nad zdarzeniami i poczucie sprawstwa. Przebieg studiów wyższych powtarza błędy szkół niższego szczebla. Tymczasem nowe trendy w myśleniu o człowieku „jako twórcy samego siebie i swego świata”, wychodzące naprzeciw wyzwaniom cywilizacyjnym⁴ i oczekiwaniom edukacyjnym, wymagają **odwrócenia kolejności** i postawienia **na pierwszym miejscu postawy**, bowiem ona decyduje o zdolności do nieustannej autoedukacji, nastawieniach innowacyjnych i twórczych oraz intelektualnej autonomii⁵. Marii Dudzikowej towarzyszy, jak podkreśla, nostalgia za wielkimi wartościami i złudzenie, iż właśnie uniwersytet jest miejscem zgody na „podróż do nowej utopii” – zdobywania kompetencji autokreacyjnych. Autorka stawia pytania m.in. o to, czy i jak jest możliwa przebudowa programów kształcenia, aby znalazła się w nich idea autokreacji **jako wartość** oraz – czy i jak – jest możliwe uczynienie z idei i praktyki autokreacyjnej – **oferty?** (1994, s. 202). Autorka prezentowanego tekstu podjęła empiryczną weryfikację problemu „utraconych szans” w aspekcie zaangażowania młodzieży we własny rozwój i autokreację. Rezultaty przeprowadzonych badań wykazały przewagę innowacyjnej strategii funkcjonowania (heurystyczno-nonkonformistycznej), w stosunku do strategii adaptacyjnej algorytmiczno-konformistycznej. Myślenie życzeniowe nakazywało upatrywać wpływu okresu studiów uniwersyteckich na wzrost

4 Apel o konieczności zasadniczej zmiany stosunku człowieka do samego siebie, aby programował stałą i twórczą pracę nad sobą, jest nie tylko pilnym, ale i najtrudniejszym zadaniem do realizacji: *Raport Edgara Faure'a Uczyć się aby być. Świat edukacji dziś i jutro* (Faure, 1975); *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem Jacques'a Delorsa (1998); *Przyszłość świata* (Mayor, 2001).

5 Zakłada się występowanie co najmniej trzech grup osób (oprócz tych, którzy odkryli dobrodziejstwo autokreacji), a mianowicie tych, którzy: 1. Nie biorą w ogóle pod uwagę zjawiska pracy nad sobą. Jest ona poza ich świadomością; 2. Wiedzą o nim, ale nie widzą konieczności pracy nad sobą; 3. Widzą konieczność, ale nie potrafią, nie wiedzą, jak się za to zabrać (Dudzikowa, 2007, s. 301–302).

postawy twórczej studentów. Wykazano, że badana młodzież akademicka posiada korzystne warunki poznawcze i kreatywne, aby jej zaangażowania we własny rozwój nie widzieć w kategoriach utraconych szans. W obliczu nowych zapotrzebowań edukacyjnych rola uczelni wyższej w diagnozowaniu i efektywnym rozwijaniu dyspozycji twórczych młodzieży pozostaje szczególna. Diagnozowanie dyspozycji jednostki pozostaje w istocie bardzo trudne, gdyż proces jej kształtowania jest dynamiczny i trudno przewidzieć kierunek i tempo rozwoju. Prawdą jest, że edukacja nie zawsze sprzyja kształtowaniu jednostki o szerokich horyzontach, twórczym, innowacyjnym umyśle, bogatym życiu wewnętrznym, rozumiejącym świat i siebie samą, i posiadającym poczucie sprawstwa. Czy oznacza to, że szanse młodzieży na zaangażowanie się we własny rozwój i autokreację zostały utracone? Czy to znaczy, że w edukacji nie mamy podejmować trudnych zadań? (Wróblewska, 2002, s. 244–245). Opracowana przez autorkę koncepcja **twórczych kompetencji w dorosłości** (2015) – pozostaje bliska znaczeniowo autokreatywnemu (autokreatywnemu) ujęciu kompetencji (2005), które podobnie jak u Marii Dudzikowej: 1. wiążą się z procesami samorozwoju i samodoskonalenia oraz 2. wyrażają się w zdolności jednostki do inicjowania i realizowania przez nią zadań w celu osiągnięcia takich zmian w psychice, które uzna ona za zgodne z pożądanymi przez nią na danym etapie rozwoju standardami. Koncepcja twórczych kompetencji odpowiada także znaczeniowo kompetencjom interpretacyjnym, odpowiadającym za „czynienie świata zrozumiałym”, dzięki którym osoba może nadać i odczytać sens tego, co ją otacza i czego doświadcza. Rezultaty prowadzonych badań autorskich (Wróblewska, 2015) w obszarze kompetencji twórczych – wymiaru twórczego funkcjonowania w dorosłości – przyjmują trzy zasadnicze strategie realizacji twórczych zasobów podmiotowych i transgresyjnych. Pierwszą jest strategia **adaptacyjno-zachowawcza** (przystosowawcza) (z przewagą postawy odtwórczej i zachowań ochronnych) realizacji twórczych kompetencji. Drugą stanowi strategia **twórczo-transgresyjna pro(innowacyjna)** (postawa twórcza, zachowania transgresyjne i proaktywność); trzecią – strategia **zintegrowana (adaptacyjna/zachowawcza/innowacyjna)**. U podstaw wszystkich leży potrzeba twórcza, która stanowi siłę rozwojową i dynamizm wszelkiej aktywności, w której realizuje się potencjalność jednostki (Popek, 2001).

Zamiast podsumowania

Wejście w **przestrzeń autokreacji** stanowi **nowy sposób** doświadczania świata i własnego w nim miejsca. Jest to proces wielostopniowy i długotrwały w kontekście pytań o siebie, o innych ludzi i o świat, w którym szukamy swo-

jego miejsca i podejmujemy próby czynienia go bardziej zrozumiałym. Maria Dudzikowa, kończąc swoje analizy, rozważania i refleksje z powtarzającym się mottem: *Pomyśl siebie. Stań się na nowo...* zaprasza bezpośrednio do osobistych przemyśleń i krytycznej autorefleksji leżących u podstaw autokreacji, a następnie – do podejmowania kolejnych inicjatyw:

Choć nasze spotkanie noszące tytuł: „Dlaczego warto więcej BYĆ niż MIEĆ” dobiega końca, poszukaj prosię, jeszcze argumentów za..., doprowadź je..., spróbuj uczynić je własnymi, zanim na postawione przed sobą pytanie, czy warto Być – udzielił odpowiedzi „kapitulanczej”. A jeśli stwierdzisz, iż BYCIE nie interesuje Cię, daruj sobie następne spotkania. Trudna sztuka tworzenia samego siebie wyda się bowiem czystą donkiszoterią w ironicznym tego słowa znaczeniu (1985, s. 163). Jeśli chcesz tworzyć siebie samego, musisz uwolnić się od lekceważącego pośpiechu w samopoznawaniu, by nadać tej czynności rangę taką, jak twórcy nadają poznawaniu tworzywa. Inaczej przez ten pośpiech niczego się nie zdąży, i ani się obejrzyś, jak ktoś Ciebie stworzy na... obraz i podobieństwo swoje (s. 293).

(...) Bezrozumnych zmyślają inni (...) Prawdę sprawdza przeżycie. Świat rośnie z nami. Nużą niezmienni. Ograniczeni ograniczają” (Dudzikowa, 2007, s. 360). Jak zauważa z nutką humoru Laurence J. Peter: „Jeśli nie wiesz dokąd idziesz, znajdziesz gdzie indziej (1975, s. 137, za: Dudzikowa, 2007, s. 325).

Można zadedykować tę sentencję – mówi Maria Dudzikowa – wszystkim, którzy znaleźli się na rozstajach:

z wiarą i nadzieją, że codzienny trud nie zniszczy radości istnienia i realizacji celów! Jak pisał poeta Edward Szymański w wierszu *Nowy Rok II*:
„A nam – wyżej głowa znad ziemi.
A nam – tęcza na skrzydłach rzęs. Aż się wszystko – jak w baśni odmieni.
Aż się radość odnajdzie i sens” (Dudzikowa, 2007, s. 329; Śliwerski, 2018, s. 311).

BIBLIOGRAFIA

- Delors, J. (1998). *Edukacja: jest w niej ukryty skarb*. Przeł. W. Rabczuk, Warszawa: Stowarzyszenie Oświatowców Polskich.
- Dudzikowa, M. (1985). *O trudnej sztuce tworzenia samego siebie*. Warszawa: Wydawnictwo Nasza Księgarnia.
- Dudzikowa, M. (1993a). Kompetencje autokreacyjne – możliwości ich nabywania w toku studiów pedagogicznych. *Edukacja*, 4, 18–34.
- Dudzikowa, M. (1993b). *Praca młodzieży nad sobą. Z teorii i praktyki*. Warszawa: Spółka Wydawnicza „Terra”.
- Dudzikowa, M. (1994). Kompetencje autokreacyjne – czy i jak są możliwe do nabycia w toku studiów pedagogicznych? W: H. Kwiatkowska (red.), *Ewolucja tożsamości pedagogiki* (s. 199–213). Warszawa: Polskie Towarzystwo Pedagogiczne.
- Dudzikowa, M. (2007). *Pomyśl siebie... Minieseje dla wychowawcy klasy*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

- Faure, E. (red.), (1975). *Uczyć się, aby być. Świat edukacji dziś i jutro*. Przeł. Z. Zakrzewska, Warszawa: Wyd. PWN.
- Fromm, E. (1989). *Serce człowieka: jego niezwykła zdolność do dobra i zła*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kozielecki, J. (1983). Działanie transgresyjne. Przekraczanie granic samego siebie. *Przegląd Psychologiczny*, 3, 505–517.
- Kozielecki, J. (1985). Zarys koncepcji transgresyjnej człowieka. *Studia Socjologiczne*, 3–4, 109–128.
- Kozielecki, J. (1987). *Koncepcja transgresyjna człowieka. Analiza psychologiczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kozielecki, J. (2004). *Spółczesność transgresyjna. Szansa i ryzyko*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Kozielecki, J. (2001). *Psychotransgresjonizm*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Kozielecki, J. (2007). *Psychotransgresjonizm: Nowy kierunek psychologii*, wyd. 2 poprawione i uzupełnione. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Kwaśnica, R. (1990). Dwie racjonalności. Ku milczącej wiedzy pedagogicznej. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 4 (138), 67–83.
- Maslow, A.H. (1990). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Maslow, A.H. (2004). *W stronę psychologii istnienia*. Warszawa – Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Mayor, F. (2001). *Przyszłość świata*. Warszawa: Fundacja Studiów i Badań Edukacyjnych.
- Muszyński H. (2002). Socjalizacja – personalizacja – wychowanie. W: J. Sowa, E. Piotrowski, J. Rejman (red.), *Wychowanie. Profilaktyka. Re-socjalizacja. W poszukiwaniu doskonałych systemów w skali makro i mikro*. Część 1: *Wychowanie i opieka*. Rzeszów: Podkarpacki Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli.
- Obuchowski, K. (1985). *Adaptacja twórcza*. Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza.
- Obuchowski, K. (1993). *Człowiek intencjonalny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Peter, L.J. (1975). *Recepta Petera. Jak być twórczym, pewnym siebie i kompetentnym*. Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza.
- Pietraśiński, Z. (2008). *Ekspansja pięknych umysłów. Nowy renesans i ożywcza autokreacja*. Warszawa: Wydawnictwo CIS.
- Popek, S. (2001). *Człowiek jako jednostka twórcza*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Śliwowski, B. (2018). Pożegnanie Zasłużonej dla Rozwoju Polskiej Pedagogiki – Prof. dr hab. Marii Dudzikowej. *Forum Oświatowe*, 30, 2 (60), 311–314.
- Twardowski, J. (2005). *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wyd. 2. Warszawa: Bellona.
- Wańkowicz, M. (1981). *Karafka La Fontaine’a*. Warszawa: Wydawnictwo Literackie.
- Wróblewska, M. (2002). Zaangażowanie młodzieży we własny rozwój i autokreację – czy utracone szanse? W: M. Ledzińska, L. Wrona, (red.), *Osoba – Edukacja – Dialog* (s. 240–245). Kraków: Wydawnictwo Naukowe AP.
- Wróblewska, M. (2005). *Osobowościowe uwarunkowania postawy twórczej studentów*. Białystok: Wydawnictwo Trans Humana.
- Wróblewska, M. (2015). *Kompetencje twórcze w dorosłości*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.

SUMMARY*Think yourself...***Professor Maria Dudzikowa****Realizing the Concept of Self-development**

The presented article concerns the analysis of the concept of self-development by Maria Dudzikowa (1985) and her own work on self-creation competence (Dudzikowa, 1993, 1994, 2007). The mechanism of self-creation presupposes that man is the creator of himself and the space of self-creation is a new way of experiencing the world and his own place in it. The study analyzes the conditions of the process of self-creation and the structure of the self-creation process as well as the participation of transgressive behavior in it. According to the concept of Józef Koźielecki (1985, 1987, 2001, 2007), the mechanism of creating the Self can be implemented through transgressive activities called autotransgression, self-development or personality creation according to own design. Transgression is associated with the implementation of projected visions of reality, potential states of affairs and the concept of the Self. In the final part of the article, the possibilities of self-development competence development in the education (including academic) process, understood as liberating, emancipating and development-friendly, were assessed.

KEY WORDS: self-creation, self-expression, transgression, self-creation competences